

משפטן, דבר עברית תחילה

ההצעה לקיים בישראל מסגרת ללימודי משפטים באנגלית מצויה בימים אלה על שולחנה של המועצה להשכלה גבוהה. אם תאושר, יהיה מי שעשוי לחשוב כי בכך כבשנו את העולם. אלא שלפני כן כדאי לוודא שתלמידינו, וגם בוגרינו, ידעו להתנסח כראוי בשפה העברית ולנסח משפט כהלכתו

אביעד הכהן

הן בכתבי מלומדים, הן בדברי ימיה של הכנסת, הן בפסקי דין. לימודים אקדמיים בכלל ולימודי משפט בפרט בשפה העברית אינם אפוא רק אמצעי לרכישת ידע, אלא יש בהם ביטוי עמוק למחויבותה של מדינת ישראל ללשון העברית ולמורשת הגדולה שהיא נושאת עימה בכנפיה, להעמקת השימוש בה ולהטמעתה ככל האפשר בכל רובדי החיים. כעמיתיי דיקני בתי הספר למשפטים גם אני איני חי על האולימפוס. אני מודע היטב לסערת הגלובליזציה שסוחפת את העולם כולו ובכלל זה את לימודי המשפטים, ולרצון להשתלב במרחב העולמי שאינו יודע גבולות. למותר לומר שאני שותף מלא לצורך בהעלאת הרמה של השליטה

בלי שהרגשנו כמעט מתנהל בחודשים האחרונים מאבק שעשוי לשנות במידה רבה את פני ההשכלה הגבוהה בארץ (ראו, למשל, מאמרה של פרופ' שרון רבין-מרגליות שפורסם כאן, "משפטן, דבר אנגלית", עורך הדין 22, ינואר 2014). הזרז לדיון הער הוא הקמת ועדה בראשות פרופ' אמנון רובינשטיין, מבכירי המשפטנים בישראל ובעבר שר החינוך, שאמורה להמליץ למועצה להשכלה גבוהה אם להיעתר לבקשות שהופנו אליה ולאשר פתיחת מסלול לי לימוד בתחום המשפטים שיתנהלו על טהרת האנגלית. חידוש השימוש בלשון העברית, ויש שיאמרו החייאתה, הוא מן הדברים המופלאים שאירעו בדורנו. למותר לחזור על הדברים הרבים שנאמרו בעניין זה,

פרופ' אביעד הכהן, דיקן בית הספר למשפטים, מכללת "שערי מדע ומשפט"; חבר הוועדה למונחי משפט באקדמיה ללשון העברית; המאמר מבוסס על חוות דעת שהוגשה לוועדה של המל"ג בראשות פרופ' אמנון רובינשטיין

מצב לימודי האנגלית כה מדכדך עד שכבר היה מי שאמר כי ב־איי פירושו "בלי אנגלית", ואם־איי פירושו "מעט אנגלית". בקיצור: אם פעם הגדירו את הסטודנט הישראלי המצוי כאחד מ"יפי הבלורית והתואר", הרי שבימינו הבלורית כבר לא משהו, וגם התואר כבר לא

לימודי משפטים בסוף העשור הראשון של המאה ה-21, לימודים שסיימה לפני כשנתיים, היא וחבריה כמעט לא נזקקו לשפה האנגלית. תקציר פסקי הדין והמאמרים החשובים באמת (ולמען ההגינות, לא רק באנגלית, גם בעברית) ממילא מצויים ומשוטטים ברחבי הרשת.

בל נשלה את עצמנו: הרבה אם לא רוב הסטודנטים שלנו כיום (ותמיד היו ויהיו יחידים סגולה החורגים מן הכלל) אינם מתאמצים לקרוא את המאמרים ואת פסקי הדין במלואם, לא במקורם ולא בשפת המקור. במקום לה-תאמץ הם מעדיפים את הדרך הקלה. הדברים ידועים, ומה לי כי אאריך בהם, וכל המוסיף – אך יגרע. אם כך במדעי הרוח, על אחת כמה וכמה בלימוד

בשפות זרות – ולא רק באנגלית – בקרב הסטודנטים; למגינת לב, ככל שחולפות השנים כך נהיית ההשכלה נמוכה יותר ויותר.

לשם דוגמה בעלמא, אשתף אתכם מעט בני-סיוני האישי. אימי, שלמדה בפקולטה למדעי הרוח

באוניברסיטה העברית בראשית שנות ה-60, נדרשה ללמוד בנוסף לאנגלית גם שפה קלאסית (לטינית או יוונית), צרפתית וגרמנית בלימודי התואר הראשון(!). בשנות לימודי – במקביל ללימודי בפקולטה למדעי פטים – בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית במחצית השנייה של שנות ה-80, נדרש תלמיד לתואר ראשון ללמוד רק שפה זרה אחת נוספת, וגם זאת ברמה נמוכה ביותר. כשבת למדה

**גלובליזציה, הרחבת אופקים
והקניית ידע אינן ניכרות
בלבוש חיצוני, ריק מתוכן,
שבמקרה שלנו יתבטא
בשימוש בשפה האנגלית.
למותר לומר, והמציאות תוכיח,
שמשפטן יכול להיות גם צר
אופקים וגם בור ועם הארץ
בעברית, אך גם באנגלית
ובעשר שפות אחרות**

די המשפטים. לא סוד הוא שרבים מתלמידינו, וגם הטובים שבהם, אינם שולטים – לשון המעטה – בשפות זרות, גם לא באנגלית, ורק מעטים מהם קוראים באופן משמעותי מאמרים ופסקי דין באנגלית. עד כדי כך שבעת לימודי בפקולטה למשפטים בירושלים בשלהי שנות ה-80 עוד הסתובבו בין הסטודנטים תרגומי ספרו הקלאסי של סלמונד על תורת המשפט, שעברו מדור לדור והיו מעשי ידיה להתפאר של (לימים פרופ') רות גביון שלמדה בפקולטה כשני עשורים קודם לכן, ירושה שהועברה אלינו כעבור עשרות שנים מעת שהוכן התרגום. מצב לימודי האנגלית (על שפות זרות אחרות דר-

גמת צרפתית וגרמנית איני מעז אפילו לחשוב) כה מדכך, עד שכבר היה מי שאמר כי ביי פירושו "בלי אנגלית", ואם-איי פירושו "מעט אנגלית". בקיצור: אם פעם הגדירו את הסטודנט הישראלי המצוי כאחד מ"יפי הבלורית והתואר", הרי שבימינו הבלורית כבר לא משהו וגם התואר כבר לא. למען הסר ספק, איני מזלזל ולו במעט בחשיבות של הגברת לימודי האנגלית במערכת ההשכלה הגבוהה בכלל ובמערכת לימודי המשפטים בפרט. אך מכאן ועד

הרצון להקים מסגרת של לימודי משפטים שתהיה כולה על טהרת האנגלית הדרך רחוקה, רחוקה מאוד. מימוש רעיון זה – בלי לגרוע חס ושלום כהוא זה מכנותם של יוזמיו ושל תומכיו ומכוונותיהם הטרבוות באמת – עשוי להביא עימו יומרה שאינה במקומה, המתובלת במידה גדושה של קרתנות. אם אכן תוקם מסגרת כזאת – ואני מקווה שלא כך יהיה – יהיה מי שעשוי לחשוב כי בעצם הקמת מסגרת מעין זו כבשו את העולם. ולא כך הוא. גלובליזציה, הרחבת אופקים והקניית ידע אינן ניכרות בלבוש חיצוני, ריק מתוכן, שבמקרה שלנו יתבטא בשימוש בשפה האנגלית. למותר לומר, והמציאות תוכיח, שמשפטן יכול להיות גם צר

אופקים וגם בור ועם הארץ בעברית, אך גם באנגלית ובעשר שפות אחרות. בכל הכבוד הראוי, לא הלימודים בשפה האנגלית יהפכו משפטן להיות ברהכי, בן יכולת, להתמודד עם סוגיות משפטיות חובקות עולם, אלא כישורים אחרים לגמרי, וראשונים שבהם העמקה, התמדה, תיאבון ללמוד עוד ועוד, חריצות והרחבת אופקים גם מעבר לתחומי המשפט.

יעידו משפטנים ישראלים רבים מן העבר ומן ההווה (ובהם עמיתי להוראה בבתי הספר למשפטים השונים) כי אף על פי שהם – כמו גם מוריהם, תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם – למדו את כל לימודי התואר הראשון במשפטים בארץ ובשפה העברית, הם כבשו על נקלה גם את פסגות ההצטיינות בבתי הספר למשפטים בחו"ל בלי מודיהם לתארים המתקדמים, בלימודי הפוסט-דוקטורט, כמו גם בהרצאותיהם בכנסים בינלאומיים ובפרסום ספרים ומאמרים בחו"ל. קודם שנפתח מסגרת ללימודי משפטים באנגלית מן הראוי אפוא שתלמידינו – וגם בוגרינו (ולצערנו גם פרקליטים בכירים ביותר ואף שופטים, בכל הערכאות ובכל דרגות השיפוט) ידעו להתנסח כראוי בשפה העברית, לנסח משפט כהלכתו, להשתמש בכל מכמניה ורבדיה של הלשון העברית, להימנע משפת עילגים ומדיבור מגומגם הן בכתב הן על פה, ולנצל את אוצרותיה ואת מכמניה הרבים של שפתנו.

משנת ראשונים

קודם שנלך לרעות במחוזות זרים, מן הראוי שנתפתח את ליבנו ונטה את אוזנינו לדברי משפטנים ראשונים. גם הם, מן הסתם, ידעו משהו – ויותר מכך – על "העולם הגדול" ועל הצורך "להשתלב" בו. אין צריך לומר שרבים מהם שלטו בשלוש, בארבע ובחמש שפות על בוריין, ולא היה להם כל קושי לא ללמוד ולא ללמד בשפות אחרות.

**עם כל הכבוד לאקדמיה
הישראלית, הסטודנטים
הטובים לעולם לא ימירו
את בתי הספר למשפטים
בהרווארד ובייל, בשיקגו
ובניו יורק, באוקספורד
ובקיימברידג' בבתי האולפנה
למשפטים שבארץ הקודש.
ואילו הבינוניים והגרועים
שבהם ממילא לא ימצאו
בארץ עבודה ראויה**

למרות זאת, דברים שהשמיעו הגדולים שבהם, שלצד ישיבתם עלי מדין הורו גם משפט בבתי הספר למשפטים, ראוי שיישמעו לענייננו ובענייננו. מ"מ נשיא בית המשפט העליון השופט משה זילברג, רב-אמן בשפה העברית (שמו"ר השופט מנחם אלון כינהו "ביאליק של המשפט העברי"), דיבר לא פעם על דלות הלשון של המשפטנים בישראל. הוא דימה אותם לאנשים שיש לפניהם טירה רחבת ידיים הר-שומה על שמם בטאבו ובה כמה קומות, אולמות, עליות ומרתפים מלאים באוצרות רבים, ואילו הם מעדיפים להתגורר בחדרון קטנטן, דל"ת על דל"ת אמות, שגם הוא אינו בבעלותם.

על להיטותם של כמה מח-בריו המשפטנים להתהדר בשימוש בלע"ז כתב השופט זילברג דברים נכוחים: "בע-טיו של הנוסח הזר, הפכו חיי המשפט שלנו חטיבה רצופה אחת של עילגות לשון ועק-רות מחשבה. האווירה הייתה 'שלא מעלמא הדין'. איש לא התנהג באורח טבעי, ואיש לא דיבר בלשון בני אדם. דמויות עתיקות מוזרות של מלכים ולורדים היו מרחפות בחלל בית המשפט, שפתו-תיהם מדובבות בקבר, ומ-דריכות מ'עולם האמת' את מהלך הדיון. שופטים, פרק-

ליטים ובעלי דין הסתובבו בחלל ריק, ללא אחיזה ושורש בחיי המציאות. מכאן התהום הפעורה אצלנו בין החיים והחוק. מכאן חוסר העניין וחוסר ההבנה של ציבורנו כלפי כל הרוחש ומתרחש בעולם המש-פטים" ("סגנונו של חוק", באין כאחד, 65).

דומה כי הדברים מדברים בעדם, וכל המוסף עליהם – אך יגרע. בהקשר זה מן הראוי להזכיר דב-רים שכתב השופט זילברג בהקשר אחר, ועניינם שי-לוב ציטוט מלשונות לע"ז בפסקי הדין: "פסקי הדין בישראל נכתבים בעברית. אין הוראה מפורשת על כך בחוק, ולא נאמר מה יהיה דינו של פסק דין שנ-כתב בסינית. חושבני שיהיה כשר. ובכן, פסק הדין נכתב בעברית. ולא רק הפסיקתא, אלא גם נימו-

קיו. אך מה לעשות עם כל האסמכתאות האנגליות והאמריקאיות המובאות בפסק הדין? **ידוע לי כי יש שופטים אשר בגלל המחשבה המשפטית סבורים שיש לצטטן בלשון מקורן. אני אינני סבור כן. לי נראה כי אין מושג משפטי שאי אפשר לתרגמו לע-ברית**" (מ' זילברג, "דרכו של שופט" – דברים במסי-בת פרידה מבית המשפט העליון, באין כאחד, עמ' 61).

השופט זילברג בחר להדגיש מסר זה דווקא בשעה שפרש לגימלאות מבית המשפט העליון, ודומה שלא בכדי עשה כן. כמוהו סבר גם השופט ח"ה כהן, מ"מ נשיא בית המשפט העליון, ואף הוא רב-אמן בלשון

העברית ובמקורותיה, שהת-לונן לא אחת על דלות השפה שבפי המשפטנים בישראל. נקל לשער מה היה חושב על הרעיון שניצב לפתחנו, שעי-שוי לדלדל עוד יותר – גם אם שלא בכוונה – את אוצר הל-שון המשפטית העברית.

ונסיים פרק זה בדברים שכתב, להבדיל בין חיים לחיים, המשנה לנשיא השו-פט מישראל חשין: "שפה נו-עדה לקשר בין אדם לרעהו. ואולם שפה היא גם תרבות, גם היסטוריה, גם אופני-מח-שבה; היא הנפש היא האדם. ובנתק-שפה ימוג עם ותאבד

ממלכה" (דנ"פ 2316/95 **גנימאת נ' מדינת ישראל**, פ"ד מט(4)639).

משפטנים אלה כולם, וכמוהם עמיתיהם, ידעו היטב שיטות משפט זרות מה הן. כל אחד מהם וכו-לם כאחד לא חיו על האולימפוס, והם הכירו היטב את התועלת ואת התרומה שעשויה להיות ללימודי משפטים בלשון שאינה עברית. כל אחד מהם גם למד ולימד משפטים בחו"ל. ואף על פי כן איש מהם לא העלה על דל מחשבתו כי יבוא יום ובמדינת יש-ראל ילמדו לימודי משפט בלשון אחרת.

הקשיים בתרגום

האומנם קיום מסגרת לימודים באנגלית יגביר את

**יש גם לשער שיעקר
הסטודנטים הישראלים
שישתלבו בתוכנית החדשה,
אם אכן תקום, יהיו מבני העילית
ולא אנשי פריפריה: לאומית,
דתית, גיאוגרפית וסוציו-
אקונומית. כך תקום לה – לצד
מסגרת הלימודים הרגילה
– "יחידת עילית" שתורכב מן
הסתם על טהרת מגזר מסוים
מאוד בחברה הישראלית**

רצון תלמידינו להעמיק חקר בטירה מלאת האוצר רות שלנו, או שמא תמשוך את ליבם לעבר המסגרת הנוצצת של הלימודים באנגלית, שמבחוץ נראית מבריקה אך תוכה חלול ונבוב?

כל הבקי ולו מעט בתרגום חומר מדעי וספרות משפטית מלשון אל לשון ידע שהרעיון לתרגם את פסקי הדין ואת המאמרים החשובים לאנגלית, מלבד עלותו האדירה, הוא מתכון כמעט בטוח לכשלים ולטעויות. לנוכח העמל הרב שהדבר דורש, נקל לשער שרק מעט מזעיר מכל האוצר הגדול של הספרות המשפטית הישראלית יהיה פתוח בפני הסטודנטים שילמדו במסגרת זו. האומנם לצרות אופקים מעין זו מועדות פנינו?

והציונות – מה יהיה עליה?

גם הדיבורים על המון הסטודנטים מחו"ל שיבואו כביכול ללמוד בישראל בעקבות הקמת תוכנית כזאת מבוססים לדעתי על בסיס רעוע וניצבים על כרעי תרנגולת. לפיכך הניסיון לעטוף את הרעיון במחלצות ציוניות כביכול, שיעודדו את העלייה לארץ, הם בכל הכבוד הראוי שיגיונות שווא, הא ותו לא. עם כל הכבוד לאקדמיה הישראלית – ויש לי הרבה כבוד והערכה אליה (ולא שהיא צריכה אותי לכך), הטובים שבהם לעולם לא

ימירו את בתי הספר למשפטים בהרווארד ובייל, בשיקגו ובניו יורק, באוקספורד ובקמברידג' בבתי האולפנה למשפטים שבארץ הקודש. ואילו הבינרניים והגרועים שבהם (הלהם מכוונות עינינו? את מה?! ממילא לא ימצאו בארץ עבודה ראויה. המשרדים הגדולים בארץ שעוסקים בסחר בינלאומי יעדיפו על פניהם את בוגרי בתי הספר היוקרתיים בעולם שממילא מגיעים לארץ ומשתלבים כאן במשרדי עורכי הדין הגדולים ביותר, ואילו שאר המשרדים שעיקר עיסוקם היומיומי בשפה העברית יעדיפו על פניהם בוגרים שלמדו בעברית, השולטים

בכל רזיה ומסוגלים להתנסח ולהופיע בעברית. בכל הכבוד הראוי, מנקודת מבטי הרעיון החדש משתלב היטב עם תופעת הקרתנות שכבר כיום אוכלת בנו בכל פה. אפשר למצוא בעיקר בתל אביב (אך לא רק) משרדי עורכי דין רבים שמרהטים את משרדיהם בפאר רב ובונים אתרי אינטרנט בעלות של עשרות אלפי שקלים (או נאמר דולרים; זה מרשימים יותר, הלא כן?) כדי לחשוב – ואולי כדי שלקוחותיהם יחשבו – שהם נמצאים בפסגת העולם ולא באוויר החם והלח של תל אביב ובמזרח התיכון; לרגע נדמה להם שהם ממוקמים בסיטי של לונדון או במגדלי היוקרה במנהטן, אך כל המכיר משרדים אלה מקרוב, לפני ולפנים, ידע אל נכון שאין הדבר כך. שטחיות, בורות ועם ארצות עשויים להתגלות גם אצל דוברי אנגלית, כשם שהם מתגלים אצל דוברי העברית. בקיצור: לא הקנקן קובע אלא התוכן.

במקום לקיים מסגרות לימודים באנגלית, אפילו מצומצמות ומתוחמות למסלול אחד בלבד בכל בית ספר למשפטים או במקצתם, מוטב נשקיע משאבים רבים יותר בשיפור רמת העברית שבפי תלמידינו (וגם בוגרינו), בהוראת לשון מעמיקה ובשימוש בכל רבדיה, בשיפור יכולת הניסוח, הכתיבה והעריכה. מתוך ניסיון רב שנים בעולם המשפט, אני יכול לומר כי עוד רבה עלינו המלאכה בתחום זה, ולא נגענו אלא באפס קצהו.

הפן החברתי

לקראת סיום אסב את שימת הלב לנקודה נוספת, שדומני כי לא תמיד ניתנת לה שימת הלב הראויה. יש לשער כי הקמת מסגרת ללימודי משפטים באנגלית – גם אם תיועד לסטודנטים מחו"ל – תמשוך אליה גם סטודנטים מישאל, ובוודאי תהיה מקור משיכה למורים ישראלים (שגם כך ממעטים מאוד בשנים האחרונות לפרסם מאמרים בעברית, מכ-

**קודם שנבקש להתהדר
בנוצות לא לנו ולקיים
לימודים בשפה זרה ולו
במסגרת מצומצמת, מוטב
שנעשה מאמץ משותף
לשפר שיפור ניכר את
רמת הלימודים בעברית, הן
בכתיבה ובעריכה והן ביכולת
לטעון בבית המשפט או
להרצות טיעון משפטי סדור,
הגיוני, רהוט ובנוי לתלפיות**

הרעיון החדש משתלב עם הקרתנות שכבר אוכלת בנו. אפשר למצוא בעיקר בתל אביב משרדי עורכי דין שמרהטים את משרדיהם בפאר רב, ובונים אתרי אינטרנט בעלות של עשרות אלפי שקלים. לרגע נדמה להם שהם בסיטי של לונדון או במגדלי היוקרה במנהטן, ולא באוויר החם והלח של המזרח התיכון, אך כל המכירם מקרוב יודע שאין זה כך

ברמיזה זו.

אחרית דבר

קצרים של דברים: קודם שנבקש להתהדר בנוצות לא לנו ולקיים לימודים בשפה זרה ולו במסגרת מצומצמת, מוטב שנעשה מאמץ משותף לשפר שי-פור ניכר את רמת הלימודים בעברית, הן ב"תורה שבכתב" – בכתיבה, בעריכה ובסגנון, הן ב"תורה שעל פה" – ביכולת לטעון בבית המשפט או לה-רצות טיעון משפטי סדור, הגיוני, רהוט ובנוי לת-לפיות.

לצד לימודי המשפט העברית – ולא במקומם – עלינו להרחיב את הידע ואת ההעמקה בשימוש בשפה האנגלית (אך גם בלשונות אחרות), בקריאה ובדיבור, וכמובן לא רק באופן טכני אלא ברמה המהותית, בהרחבת ההיכרות – המעמיקה ולא השטחית – עם פסקי דין, עם ספרים ועם מאמרים חשובים שנכתבו בה, אשר ייקראו בשפת המקור ולא באמצעות תרגומים ותקצירים למיניהם.

וונים פניהם לארצות שמעבר לים, ועל כן נידלדל מאוד, באופן יחסי, העיסוק במשפט הישראלי על חשבון העיסוק במשפט גלובלי).

יש גם לשער, ודומני שלא מופרך לחשוב, שעיקר הסטודנטים הישראלים שישתלבו בתוכנית החדשה, אם אכן תקום, יהיו מבני העילית ולא אנשי פרי-פריה: לאומית, דתית, גיאוגרפית וסוציו-אקונומית. כך תקום לה – לצד מסגרת הלימודים הרגילה – "יחידת עילית" שתורכב מן הסתם על טהרת מגזר מסוים מאוד בחברה הישראלית, והיא תסתכל מל-מעלה למטה על הסטודנטים ה"רגילים", שנאלצו, אבוי לנו, ללמוד את לימודים המשפטים בלשון הע-ברית.

למותר להרחיב דברים בדבר ההשלכות שע-שויות להיות למציאות מעין זו. ואלמלא היה הדבר לקלישאה רבתי, היינו מוסיפים דברים גם בעניין סכנת המדרון החלקלק של מסגרת לימודים בת-חום אחד המיועדת למגזר מובחן, שתלך ברבות הימים ותתרחב גם לתחומים אחרים, ודי לחכמים